

Česká beseda v Liberci a česká menšina v 2. polovině 19. století

Jan Štovíček

Liberec v druhé polovině 19. století *měl* německou tvář a byl považován za centrum Němců v Čechách (jakési druhé hlavní město). Češi zde byli v menšině. Tvořili ji sociálně slabší vrstvy drobných řemeslníků a obchodníků, řemeslnických a továrních dělníků, služek apod.¹ Když se počátkem 60. let 19. století v rakouské monarchii uvolnily poměry a začaly v početné míře vznikat nejrůznější spolky, přikročili liberečtí Češi k tomu, že v roce 1863 založili svůj spolek. Nesl název Česká beseda a sdružoval všechny vrstvy českého obyvatelstva ve městě.

Česká beseda v Liberci byla založena 22. června 1863 za přítomnosti 163 členů. Svůj název obdržel spolek podle tehdy oblíbeného českého společenského tance – besedy. První taneční večer s besedou se zde uskutečnil 6. března 1862 na libereckém předměstí Vesci v tamním hostinci. Čistý výnos 11 zl. byl určen na založení knihovny pro české dělníky v Liberci.² Nebyla to ovšem první akce pro zdejší české obyvatelstvo. S tou přišla římskokatolická církev, když zavedla v roce 1844 česká kázání v libereckém filiálním kostele sv. Kříže. Prvním českým kazatelem byl liberecký kaplan P. Antonín Čapek, jehož nástupce P. Josef Bernart patřil k zakladatelům České besedy.³

Liberecká Česká beseda si kladla za cíl „vzdělávati a poučovati ušlechtilou zábavou členy i širší obecnost, hlavně řemeslnictvo a dělnictvo české v Liberci“.⁴ Byl to spolek národní, který chtěl ve svých řadách podchytit

¹ Ruda, V.: Z prvních let České besedy v Liberci. In: Z prvních let České besedy v Liberci. Zprávy České besedy č. 20. Liberec 1979, s. 3.

² SOA Liberec, Česká beseda, Paměti České besedy v Liberci 1862–1882, s. 6–10.

³ Ruda, V.: op. cit., s. 4.

⁴ SOA Liberec, Česká beseda, Paměti České besedy v Liberci, 1862–1882, s. 48.

zájemce ze všech vrstev zdejšího českého obyvatelstva. Brzy však se z něho začalo vyčleňovat dělnictvo, které mělo specifické zájmy politické a sociální a které se také v tomto duchu sblížovalo s internacionálně orientovanými německými dělníky.

V roce 1865 byl v Liberci založen pro zdejší Čechy Potravní a úvěrní spolek, z něhož se zakrátko vyvinula Včela a v roce 1866 Řemeslnicko-dělnický podporovací spolek Dobročín, který však vešel v život až na valné hromadě, konané 31. května 1868. Jeho cílem bylo podporovat dělníky a řemeslníky, kteří se ocitli v nemoci či jiných nesnázích (včetně úmrtí v rodině) peněžitými dary a půjčkami.⁵

Česká beseda v Liberci byla od samého počátku vystavena nepřátelskému a mocenskému tlaku zdejších Němců. Vlivem jejich perzekuce byla nucena často měnit spolkovou místnost v některém ze zdejších hostinců. Ještě mocnější zásah mezi řady členstva České besedy přinesla akce ředitelství Liberecko-pardubické dráhy. Ta pohrozila v září 1863 jejím členům z řad zaměstnanců dráhy (byli jimi úředníci i železniční dělníci) propuštěním z práce. Ti z existenčních důvodů tlaku ředitelství dráhy podlehli a z České besedy vystoupili.

Přes nepřátelství vůči České besedě se národně společenský život českého Liberce nadále rozvíjel. V roce 1868 Česká beseda uspořádala první české divadelní představení v Liberci a zároveň vznikl divadelní odbor. O rok později začala podnikat výlety do blízkého i vzdálenějšího okolí. Ty přispívaly k upevnění vzájemných pout členstva a k bližšímu poznání. V roce 1870 potom liberecká Česká beseda pomohla založit Českou besedu v nedalekém Jablonci n. N. Velkou národní slavností se stala oslava 10 let trvání České besedy v Liberci, která se uskutečnila 6. července 1873. Zúčastnilo se jí na 600 lidí. Mezi účastníky byly i výpravy bratrských Českých besed z Lomnice n. Popelkou, Českého Dubu, Libštátu, členové Měšťanské besedy a Sokola z Turnova, dále Sokolové z Lomnice n. Popelkou, Nové Paky, Jičina, Železného Brodu apod. Početnou deputací byl zastoupen i Sokol pražský. Slavnost byla zahájena mohutným průvodem od libereckého nádraží k spolkové místnosti, kde pokračoval program, v němž vystoupil pěvecký spolek z Lomnice n. Popelkou aj. Sokolové našli kupodivu také přátelské přijetí u zdejších německých turnerů, kteří je ochotně provedli svými místnostmi v Turnhalle. Slavnost se vydařila a byla kladně přijata i zdejšími Němci, jak by dokládalo zmíněné přijetí mezi turnery. Kronika České besedy v Liberci o tom napsala: „*Vznešený ten*

⁵ *Ib.*, s. 50.

den lze čítati mezi nejskvělejší v životě České besedy a jest zároveň důkazem, že možné jest přátelské srozumění obou kmenů v Liberci, když nepovolané štváče nesvádí k výstřednostem a nesnášenlivosti“.⁶

V roce 1874 byl založen pěvecký odbor a v roce 1875 tělocvičný odbor České besedy, ze kterého se později vyvinul liberecký Sokol. Stalo se tak v roce 1886. Ještě dříve – v roce 1881 – došlo z iniciativy České besedy k založení české obecné školy v Liberci. Podporu jí poskytla Ústřední matice školská v Praze, která dostala příslušné povolení od pražského místodržitelství 30. srpna 1881. Škola zahájila vyučování 10. září 1881 jako soukromá pětiletá obecná škola. Tehdy do ní začalo chodit 140 dětí. Jejich počet však v následujících letech vzrostl. V roce 1883 do ní už chodilo 320 dětí. V září 1884 byla potom veřejnosti slavnostně předána vlastní budova Matiční školy v ulici Na svahu, vystavěná s podporou Ústřední matice školské; předtím se vyučovalo v pronajatých prostorách. Slavnost se však neobešla bez povyku zdejších Němců. Když hosté opustili budovu školy, četní němečtí demonstranti povykovali v ulici Na svahu, v níž škola stála, vykřikovali hanlivá hesla a tropili další výtržnosti.

Další fáze v dějinách liberecké obecné školy se začala psát na konci školního roku 1882–1883, kdy podalo 283 rodičů žádost zemské školní radě v Praze o zřízení české veřejné obecné školy v Liberci, a to pro 469 českých dětí školou povinných. Žádost byla prošetřována libereckou školní radou, která doporučila zemské školní radě tuto žádost zamítnout, protože v Liberci stačí Čechům pětiletá obecná škola Ústřední matice školské. Zemská školní rada však v prosinci 1883 nařídila nové šetření o zřízení české veřejné obecné školy v Liberci. Nyní nastaly pro české rodiče zlé časy. Někteří byli vypovídáni z bytů, pronásledováni, jmenováni v německých novinách apod., takže z původního počtu 469 dětí zbylo už jen 198! Zemská školní rada však nedbala protestů města Liberce a rozhodla dne 3. července 1884 zřídit od 1. ledna 1885 v Liberci českou veřejnou obecnou pětiletou školu. Další stížnost města Liberce podaná ministerstvu kultury a vyučování ve Vídni byla zamítnuta. Stejný osud postihl rekurs, který byl podán nejvyššímu správnímu dvoru. Česká veřejná obecná škola v Liberci tak vešla v život a mohlo se na ní začít vyučovat, i když materiální podmínky neměla zrovna příznivé.⁷

O něco později, dne 20. prosince 1886, byl v Liberci založen Sokol, a to na slavnostní schůzi konané v České besedě, která už předtím poskytovala

⁶ *Ib.*, s. 89–90.

⁷ Sto let české školy v Liberci 1881–1981. In: *Zprávy České besedy* č. 34. Liberec 1981, s. 6–8.

cvičencům prostory. Vyvinul se, jak bylo uvedeno, z tělocvičného odboru České besedy.⁸ Tlak zdejších Němců však způsobil, že členové libereckého Sokola nemohli dlouho nosit obvyklý sokolský kroj. Ve stanovách z roku 1886 bylo zakotveno, že jednota při veřejných vystoupeních užívá „občanského kroje s odznakem“. Avšak už v roce 1887 v lednové schůzi výboru bylo přijato, že napříště budou členové libereckého Sokola oblékat jako kroj červenou košili, černou čamaru, černé spodky, sokolský pás s monogramem a úzký kulatý černý klobouk. K němu se měl nosit dlouhý černý kabát s vlající pláštěnkou.⁹

Předchozího roku 1885 byl v Liberci založen místní odbor Národní jednoty severočeské. Ten úzce spolupracoval s Českou besedou a poté i Sokolem a byl mluvčím zájmů české menšiny na celém severu Čech. Koordinace zmíněných spolků v Liberci byla usnadněna tím, že v jejich čele stál lékař dr. Václav Šamánek, neohrožený bojovník za zájmy liberecké české menšiny.

V září 1889 bylo slaveno 25-leté trvání spolku Česká beseda v Liberci. Slavnost se uskutečnila v besedním domě a slavnostní řeč měl zemský poslanec spisovatel Antal Stašek ze Semil. Vystoupení hudby turnovských ostrostřelců a pěveckého sboru z Turnova bylo však libereckým magistrátem zakázáno.

Následujícího roku 1890 byl s podporou České besedy založen místní odbor Klubu českých turistů.

V roce 1891 se konala v Praze Jubilejní zemská výstava. Česká beseda poskytla ze svých prostředků finanční podporu výpravě libereckých českých dětí na tuto výstavu a chtěla se kolektivně zúčastnit vítání císaře Františka Josefa I. za jeho návštěvy Liberce, ale to jí bylo libereckým magistrátem znemožněno. Udál se přitom incident namířený proti všemu českému, jak zpravuje kniha protokolů ze schůzí České besedy v Liberci: „Před příjezdem císařských stalo se, že prapor byl zabeďněn, aby útočníci nebyli vyrušováni. O tom učinil oznámení p. dr. Šamánek na zdejší magistrát“.¹⁰ Toto oznámení však vyznělo naprázdno, neboť magistrát byl na straně zdejších Němců, jak též dokládala jednatelská zpráva České besedy za rok 1891: „Při návštěvě J. V. císaře dne 1. října m. r. ozdobena budova besední v barvách říšských a německých, tu však v noci před příjezdem J. V. císaře prapor červeno-

⁸ 50 let Sokola v Liberci 1886–1936. Liberec 1936, s. 20–25.

⁹ *Ib.*, s. 96.

¹⁰ SOA Liberec, Česká beseda, VI. kniha protokolů ze schůzí 1888–1893, zápis z výborové schůze 3. 10. 1891.

*bílý stržen a ukraden. Pachatelé ovšem vypátráni nebyli. Beseda přihlásila se též ke korporacnímu špalíru, avšak na toto přihlášení, ač bylo urgováno – nedostalo se nám od c. k. magistrátu ani odpovědi; nezbylo tudíž nic jiného, než aby členové jednotlivě uvítání se zúčastnili“.*¹¹

Počátkem 90. let 19. století pokračovala Česká beseda ve spolupráci s ostatními českými spolky a ve společenské a kulturní činnosti mezi zdejšími Čechy. Např. v březnu 1892 bylo zdejšímu ženskému spolku Karolina Světlá propůjčeno jeviště k provedení národní Selské svatby a od ledna 1893 byly s povolením libereckého magistrátu pořádány taneční hodiny. Zároveň se rozvinuly sbírky na postavení nového besedního domu.¹²

Dlouholetá perzekuce České besedy a její časté stěhování z místa na místo způsobily, že v roce 1884 byl pro Českou besedu zakoupen dům v ulici Na rybníčku a k němu přikoupen i sousední pozemek. V té době se budova České besedy stala mocnou oporou spolku. Stala se i střediskem dalších libereckých českých spolků, které s Českou besedou úzce spolupracovaly a které tu našly přístřeší a podmínky pro svou činnost. Byl mezi nimi např. jak Sokol, tak i místní organizace československé sociálně demokratické strany dělnické, která tu pořádala své schůze i velká politická shromáždění. Besední budova však byla už z roku 1803 a byla dosti sešlá. Proto se již od roku 1896 zabýval dr. Šamánek se svými spolupracovníky myšlenkou postavit českému obyvatelstvu nový důstojný stánek. Po důkladných úvahách a konzultacích bylo v roce 1903 rozhodnuto o stavbě nové budovy. Na jaře 1904 byl starý besední dům zbořen a na jeho místě a části přilehlého pozemku byla postavena nová budova, jejíž název změněn na Národní dům. Ten byl veřejnosti předán v roce 1905.¹³ Tím se českému obyvatelstvu a jeho spolkům v Liberci dostalo nového stánku pro činnost a nastal další rozmach českého národního života v Liberci, který ovšem byl blokován zesíleným nacionalismem a šovinismem ze strany zdejších Němců.

¹¹ *Ib.*, jednatelská zpráva za rok 1891.

¹² *SOA Liberec, Česká beseda, VII. kniha zápisů protokolů schůzí výboru České besedy v Liberci 1893–1899.*

¹³ Tomša, J.: 120 let České besedy. In: 120 let České besedy. *Zprávy České besedy* č. 41. Liberec 1983, s. 5–6.

Česká beseda in Liberec and the Czech Minority in the second Half of the 19th Century

Jan Štoviček

In the second half of the 19th century Liberec was considered as a center of Germans in Bohemia. Czechs, almost exclusively members of lower social strata, formed an ethnic minority there. After the fall of the Austrian neo-absolutism, in the situation of the initial development of association life in the monarchy, the Liberec Czechs established their association – Česká beseda (1863). At the time of its foundation it associated all strata of the Czech population in the town. However, soon after this, the workers started to distinguish themselves as they had their own specific political and social interests and approached internationally oriented German workers.

From the very beginning Česká beseda (Czech Popular Educational Association) was exposed to hostile power pressure by local Germans – the pressure was exerted at the community, professional as well as neighborly level. For all the pressures, thanks to the work of Česká beseda patriotic social life of the Czech Liberec was continually developing (theater, trips, singing, physical education). In 1881 Česká beseda prompted the foundation of a private Czech elementary school and in 1884 a public elementary school. In 1885 the local branch of Národní jednota severočeská (National North Bohemian Unity) and in 1886 a Sokol unit were founded. In 1890 thanks to the direct supported from Česká beseda a local branch of Klub Českých turistů (Club of Czech Tourists) was founded. Czechs from Liberec established contacts with Czech associations in other towns of North Bohemia by means of Česká beseda's association activities.

In cooperation with other Czech associations Česká beseda was a major factor in the process of social and cultural emancipation of Liberec Czechs.